

شروعگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بازخوانی هویت جهان اسلام؛

زمینه ساز حاکمیت صالحان

(طرح پیش نهادی همایش بین المللی)

فرامرز سهرابی*

جهان اسلام با توجه به گستره و عمق آموزه‌های آسمانی خود به خوبی در می‌یابد که جامعه اسلامی در احادیث نبوی، امت چشم‌اندازنگر، برنامه‌محور و تلاش‌گر نامیده شده است؛ «افضل اعمال امتی انتظار الفرج من الله عزوجل»،^۱ «افضل جهاد امتی انتظار الفرج».^۲ بدین‌سان راز و رمز هویت امت خویش را با انتظار و چشم‌اندازنگری آورده است، و هم‌چنان نسبت افضل اعمال را با این چشم‌انداز که همان برنامه‌محوری است، یادآور شده است. در نهایت نیز به شاخص تلاش‌گری اشاره فرموده است که «... اعمال...»، «... جهاد...».

بر همین اساس است که امت اسلامی در گذشته تاریخی خود توانسته است بنیادهای شکوفایی علم و فرهنگ و هنر و... را پایه‌گذاری کند و میزبان علمی و فرهنگی اروپای قرون وسطی باشد. هرچند که آنان نمک خوردند و نمکدان شکستند و باتزویر و ناسپاسی بر مسلمین مسلط و مانع رشد و شکوفایی ایشان شدند. سامانه هویت جهان اسلام از سه سازه چشم‌اندازنگر، برنامه‌محور و تلاش‌گری بهره مند بوده است و روح بزرگ و سترگ آنان را شکل داده است. آنها پیوسته بر این باور بوده‌اند که روزی وارثان زمین خواهند شد و برای رسیدن به آن باید دو پیش‌نیاز را فراهم سازند:

یکم. گروه به عبودیت الهی رسیده: «عبادی...»؛

دوم. گروه و جامعه صالحان: «عبادی الصالحون».

ایشان گروهی هستند که براساس عبودیت الهی، جامعه صالحان را تشکیل می‌دهند. این‌گونه است که می‌توانند مقدمات

تحول را در جهان فراهم سازند و وارثان زمین شوند. سپس در آیه بعد می‌فرماید:

إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ^۳

به راستی، در حقایقی که در این سوره و این آیه بیان شده است، برای گروه پرستش‌گران خدا وسیله‌ای جهت رسیدن به هدف خواهد بود.

واژه «بلاغ» در این آیه به معنای کافی بودن است و نیز به معنای چیزی است که آدمی به وسیله آن به آرزوی خویش می‌رسد و نیز به معنای خود بلوغ است.^۴

گویا این آیه می‌خواهد بفرماید که در این سوره و از جمله در آیه وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ^۵ پیام کافی و مکفی وجود دارد. این پیام کافی شما را به بلوغ لازم می‌رساند و شما با آن بلوغ به آرزوی دیرینه و تاریخی خویش یعنی وراثت بر زمین و تشکیل حکومت صالحان و ایجاد امت واحد بشری می‌توانید دست یازید. فرایند سه‌گانه پیام کافی، بلوغ حاصل از پیام، و دستیابی به آرمان و آرزوی خویش با بلوغ به دست می‌آید و همه به گروه و قوم عابد و به عبودیت رسیده، اختصاص دارد، یعنی سخن از قوم و گروه است و روی کرد جمع و اجتماعی دارد و سخن از ویژگی عبودیت این گروه دارد

از این‌رو، تنها «قوم عابدین» که در قله رفیع رشد و کمال خود یعنی عبودیت الهی بار یافته‌اند، می‌توانند با گام‌های سه‌گانه یاد شده، کاروان تاریخ بشری را فراسوی امت واحد و حکومت صالحان روانه سازند. بنابراین امت اسلامی با فرایند سه‌گانه پیام

کافی، بلوغ و وسیله رسیدن به هدف، سامانه مهندسی فرهنگی خود را شکل می‌دهند و براساس آن می‌روند تا سامانه مهندسی اجتماعی خویش را برپایه عبودیت اجتماعی و جامعه صالحان رقم بزنند و به آستانه وراثت بر زمین روانه شوند.

مسلمانان با بازخوانی هویت خود و بازگشت به فرهنگ غنی و سرشار خویش بعثت امت اسلامی را با شکوه و عظمت به نمایش خواهند گذاشت و تمدن نوین و سازوار با تکوین و تشریح را می‌آفرینند.

مسلمین چندین قرن در علوم و صنایع و فلسفه و هنر و اخلاق و نظامات عالی اجتماعی بر همه جهانیان تفوق داشتند و دیگران از خرمن فیض آنها توشه می‌گرفتند، غرب که امروز بر سراسر جهان سیطره دارد، به اقرار و اعتراف پژوهشگران منصف غربی بیش از هر چیز دیگر از تمدن شکوه‌مند اسلامی مایه گرفته است.

گوستاو لوبون می‌گوید:

بعضی‌ها (از اروپاییان) عار دارند که اقرار کنند مسلمانان سبب شده‌اند تا اروپای مسیحی از حال توحش و جهالت خارج گردد، و لذا آن را مکتوم نگاه می‌دارند، ولی این نظر به درجه‌ای بی‌اساس و تأسف‌آور است که به آسانی می‌توان آن را رد نمود... نفوذ اخلاقی همین اعراب زاینده اسلام، آن اقوام وحشی اروپا را که سلطنت روم را زیر و زیر نمود داخل در طریق آدمیت نمود، و نیز نفوذ عقلانی آنان دروازه علوم و فنون و فلسفه را که از آن به کلی بی‌خبر بودند به روی آنها باز کرده و تا ششصد سال استاد ما اروپاییان بودند.^۶

ویل دورانت در تاریخ تمدن می‌گوید:

پیدایش و اضمحلال تمدن اسلامی از حوادث بزرگ تاریخ است. اسلام طی پنج قرن، از ۸۱ هجری تا ۵۹۷ هجری، از لحاظ نیرو، نظم و بسط قلمرو، اخلاق نیک، تکامل سطح زندگانی، قوانین منصفانه انسانی، تساهل دینی (احترام به عقاید و

مسلمانان با
بازخوانی هویت
خود و بازگشت
به فرهنگ غنی و
سرشار خویش،
بعثت امت اسلامی
را با شکوه و
عظمت خواهند نمود
و تمدن جدید و
سازگار با تکوین و
تشریح را خواهند
آفرید

افکار دیگران)، ادبیات، تحقیق علمی و علوم و طب و فلسفه پیشاهنگ جهان بود.^۷

پس به اعتراف دانشمندان غربی، اسلام خاستگاه اصلی و کانون اثربخش و زایش علمی و شکوفایی آنان بوده است و خود را شاگردان ششصد ساله جهان اسلامی می‌پندارند. در این زمینه کتاب و مقالات فراوانی از زبان آنها به رشته تحریر در آمده است. ولی تاکنون جهان اسلام از این «امواج» موجود و اعتراف غرب، استفاده لازم و به «جریان» سازی مطلوب در راستای بازخوانی و بازشناسی هویت جهان اسلام و بازگشت به هویت اصیل خویش نپرداخته است.

از این رو سزاوار است که با ایجاد سازوکارهای مناسب، کنگره‌ای در سطح بین‌المللی با عنوان «تأثیر اسلام در اروپای قرون وسطی» یا «تأثیر تمدن اسلامی در تمدن غربی» را فراهم سازند تا زمینه‌های بعثت امت اسلامی براساس مهندسی فرآیند «انگیزش، پژوهش و نگرش» استقرار گردد، هم‌چنان که امام صادق می‌فرماید:

ثلاث یحجزن المرء عن طلب المعالی قصر المهمة و قلة الخيلة و ضعف الرأی^۸؛

سه چیز است که هر شخص را از تعالی طلبی و افق‌های متعالی باز می‌دارد: کوتاهی همت، کمی چاره‌جویی و ضعف و سستی نگرش.

دست‌یابی به قله‌های بلند تعالی طلبی نیازمند به مهندسی فرآیند انگیزش‌های بلند و پژوهش‌های فراوان و نگرش قوی و توان‌منداست. ناگزیر عنصر «هویت» درسامانه انگیزش‌ها تأثیر اساسی دارد. اگر هویت به خوبی بازخوانی و بازشناسی شود، امواج خروشان انگیزش‌ها به راه می‌افتد و رودهای پژوهش را سرشار می‌شوند و به اقیانوس مواج نگرش‌ها می‌انجامد. از همین رو از پتانسیل هویت جهان اسلام نباید غفلت کرد و با زمان‌شناسی و زبان آگاهی، «مدیریت سرعت تحول» را سرلوحه استراتژی کلان فرهنگی خویش باید گزید تا از خلاء میان از خفتگی تا شکفتگی با «ارجی الناس صلاحاً من اذا وقف علی مساویه سارع الی التحول عنها»^۹ گذر نمود.

براساس بیان این حدیث، امیدوارکننده‌ترین مردم برای امر

اصلاح، کسانی هستند که به هنگام آگاهی به زشتی‌ها و بدی‌ها شتابان به تحول آن پایش می‌نهند و رهبری و مدیریت خویش را با سرعت تحول به نمایش می‌گذارند. تنها در این صورت است که می‌توان تهدیدها را به فرصت تبدیل نمود و فرصت‌ساز بود نه فرصت‌سوز. هم‌چنان که در فرمایش دیگر حضرت این چنین آمده است:

ساع سریع نجی^{۱۰}؛

نجات آدمی در گرو سعی و سرعت است.

از این رو، برای رسیدن به افق تعالی طلبی باید موانع و آسیب‌های زشت و پلشت را درنوردد و با سرعت تحول آفرید و ساز و کارهای هویت‌شناسی و بازگشت به خویشتن را فراهم نمود. و در پرتو آن از انگیزش بلند و پژوهشی کثیر و فراوان و نگرش قوی و توان‌مند برخوردار شد و راهی هموار و میان‌برُ جهت رسیدن به اهداف تعالی طلبی گشود.

در همین راستا جهان اسلام با بازخوانی هویت خویش و توجه به این که خاستگاه تحول علمی غرب بوده‌اند، شکفته می‌شوند و از انگیزه بلندی برخوردار می‌گردد و به پژوهش‌های فراوان تن می‌دهد و در نهایت به نگرش قوی و نظام‌مند دست می‌یابد.

هدف‌ها

۱. بازخوانی و بازشناسی هویت جهان اسلام؛
۲. هویت‌زدایی از جهان غرب از طریق خلغ ید آنان به عنوان خاستگاه علم و تکنولوژی؛
۳. بازسازی روحیه فعال و با نشاط جهان اسلام به عنوان خاستگاه شکوفایی علمی؛
۴. انسجام و اتحاد جهان اسلام از طریق هویت بخشی به آنان؛
۵. اثربخشی در خیزش تمدن نوین اسلامی؛
۶. ایجاد پایگاه‌های فکری و عقبه‌های مستحکم نخبگان درون کشورهای غربی؛
۷. تبلیغ و نشر اسلام به عنوان خاستگاه تحول و شکوفایی علمی و تکنولوژیک در جهان غرب؛
۸. تعظیم جایگاه شیعه در جهان اسلام به عنوان مبتکر اعتلای

- جهان اسلام در مقابل غرب؛
 ۹. هویت بخشی به مراکز علمی و آکادمیک داخل کشور؛
 ۱۰. اثربخشی در خیزش جنبش نرم‌افزاری.

بایسته‌ها

۱. ایجاد دبیرخانه دائمی؛
  ۲. تشکیل هیأت اجرایی؛
  ۳. تشکیل هیأت علمی؛
  ۴. تعیین مؤسسه‌های فرهنگی علمی و رایزنی‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به منزله بخش برون مرزی دبیرخانه؛
  ۵. پوشش رسانه‌ای گسترده از طرق گوناگون؛
  ۶. ایجاد پیش‌نشست‌های متعدد در رشته‌های متنوع علمی در دانشگاه‌ها .
- شاید اگر این کنگره به خوبی مهندسی و مدیریت شود، با پدید آمدن چالش‌های لازم در غرب، استراتژی «فی بحبوح» قرار هم»^{۱۱} فراهم شود.

محورها و موضوع‌های همایش

۱. تبیین جایگاه اسلام و شخصیت علمی پیامبر و نقش آن حضرت در رشد علم دینی؛
۲. نقش اسلام و پیامبر اعظم در تمدن‌سازی (مدینه النبی، الگوی تمدن نبوی)؛
۳. تعریف، گستره و ضرورت «علم دینی» و چگونگی تولید آن؛
۴. تبیین دقیق رابطه علم دینی با دانش غربی؛
- تبیین دقیق تأثیرات نظریه‌های دانشمندان مسلمان در اروپای قرون وسطی؛
- سرقت‌های علمی مدرنیته از منظومه علوم اسلامی؛
۵. بررسی تاریخ علوم اسلامی و روند تکاملی آن تاکنون؛
۶. شیوه و میزان تعامل فکری و مدنی دو حوزه تمدن اسلام و غرب؛
۷. شیوه و میزان تعامل فکری و مدنی دو حوزه تمدن شیعی و غیرشیعی؛
۸. تأثیر دین در رشد و تکامل علوم و تمدن اسلامی؛
۹. تبیین رابطه تمدن نبوی با تمدن و اتوپای موعود؛
۱۰. «پایان تاریخ» در دو نگاه اسلامی و غربی؛
۱۱. احیای تمدن اسلامی و نقش حوزه‌های علمیه شیعه و سنی در آن؛
۱۲. احیای تمدن اسلامی و نقش مراکز پژوهشی جهان اسلام در آن؛
۱۳. نقش ایرانیان در رشد و شکوفایی علوم اسلامی؛
۱۴. نقش ایرانیان در آینده و تمدن‌سازی از زبان روایات فریقین.

امیدوارکننده‌ترین مردم برای امر اصلاح، کسانی هستند که به هنگام آگاهی به زشتی‌ها و بدی‌ها، شتابان به تحول آن پایبند می‌نهند و رهبری و مدیریت خویش را با سرعت تحول نشان می‌دهند

نهادهای مجری:

حوزه علمیه قم و وزارت علوم.

نهادهای همکار:

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛

سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی؛

شورای عالی انقلاب فرهنگی؛

وزارت امور خارجه؛

برخی از نهادهای علمی مهم در خارج از کشور مانند

دانشگاه الازهر مصر و...؛

صدا و سیما (شبکه چهارم).

از آنجا که این طرح، در سطح فراملی است و تأثیر مهمی در بازشناسی هویت اسلامی، وحدت شیعه و سنی و جنبش نرم‌افزاری دارد، برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج امکانات و سرپرستی اجرایی آن بایست متناسب با جغرافیای طرح متناسب باشد.

پی‌نوشت

* عضو هیئت علمی مؤسسه آینده روشن (پژوهشکده مهدویت)

۱. شیخ صدوق *کمال‌الدین و تمام‌النعمه*، ص ۶۴۴

۲. ابن شعبه حرانی، *تحف‌العقول*، ص ۳۷.

۳. سوره انبیاء، آیه ۱۰۶.

۴. نک: علامه طباطبائی، *المیزان*.

۵. سوره انبیاء، آیه ۱۰۵.

۶. *تمدن اسلام و عرب*، ص ۷۵۱. (به نقل از: مرتضی مطهری، *انسان و سرنوشت*، ص ۷)

۷. همان.

۸. *تحف‌العقول*، ص ۳۱۸؛ *بحارالانوار*، ج ۷۵، ص ۱۳۱، روایت ۲۳.

۹. *عیون‌الحکم و المواعظ*، فصل ۹، ص ۱۱۴؛ *میزان‌الحکمه*، ج ۴، ص ۳۳۳.

۱۰. *تهج‌البلاغه*، خطبه ۱۶.

۱۱. *صحیفه سجادیه*، فی الصلوة علی رسول‌الله ، ص ۳۲، فی الصلوة علی رسول‌الله ، فَعَزَّاهُمْ فِي عُقْرِ دِيَارِهِمْ وَ هَجَمَ عَلَيْهِمْ فِي بُحُوخَةٍ قَرَّاهِمَ حَتَّى ظَهَرَ أَمْرُكَ وَعَلَّتْ كَلِمَتُكَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ؛ رسول اکرم با دشمنان در درون خانه‌های شان جنگید و به مرکز آرامگاهشان حمله برده تا فرمان تو آشکار و کلمه تو بلندآوازه گردد گرچه مشرکان را ناخوش آید..